

**UCHWAŁA NR XLV-171/2017
RADY MIEJSKIEJ W WOŁOMINIE**

z dnia 30 listopada 2017 r.

**w sprawie przyjęcia Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017-2025
„Wołomin – miejsce przyjazne seniorom”**

Na podstawie art. 18 ust. 1 w związku z art. 5c ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1875), **Rada Miejska w Wołominie** uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Wołomińską Strategię Polityki Senioralnej na lata 2017-2025 „Wołomin miejsce przyjazne seniorom” w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wołomina.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Wołominie

Leszek Czarzasty

Załącznik do uchwały Nr XLV-171/2017
Rady Miejskiej w Wołominie
z dnia 30 listopada 2017 r.

WOŁOMIŃSKA STRATEGIA POLITYKI SENIORALNEJ

na lata 2017–2025

*„Wołomin - miejsce przyjazne
seniorom”*

Spis treści

Spis treści.....	2
I. Wstęp.....	3
II Podstawa prawna.....	3
III. Proces wypracowania Strategii.....	4
IV Diagnoza sytuacji osób starszych w Gminie Wołomin.....	5
4.1 Sytuacja demograficzna	5
4.2 Instytucje i organizacje działające na rzecz seniorów	10
4.3 Problemy i oczekiwania osób starszych na podstawie rozmów i ankiet.....	13
V Kluczowe obszary problemowe wynikające z diagnozy	14
VI Analiza SWOT	16
VII Cele, kierunki działania i wskaźniki realizacji strategii.....	17
7.1 Adresaci strategii.....	17
7.2 Prognoza zmian w zakresie objętym strategią	17
7.3 Cel główny strategii.....	18
7.4 Cele operacyjne i wskaźniki realizacji strategii	19
VIII Źródła finansowania strategii.....	27
IX Monitoring i ewaluacja strategii.....	27
Spis tabel i wykresów	29

I. Wstęp

W Polsce od kilkunastu lat obserwowany jest proces zmiany w strukturze demograficznej ludności, którego cechą jest rosnący udział osób starszych w populacji ogółem. Przyczyną takiego stanu jest niski wskaźnik dzietności oraz wydłużanie się przeciętnego trwania życia ludzkiego. Dłuższe ludzkie życie jest zjawiskiem pozytywnym, niesie ze sobą jednak wiele wyzwań dla polityki społecznej państwa. Pojawia się bowiem potrzeba budowania specjalnych programów gwarantujących dostęp do specjalistycznych usług socjalnych i zdrowotnych, sprzyjających zdrowemu starzeniu się oraz takich, które sprawią, że życie seniorów będzie społecznie i ekonomicznie satysfakcjonujące.

Proces starzenia się populacji charakteryzuje się kilkoma istotnymi cechami. Jedną z nich jest wysoki odsetek osób starszych prowadzących jednoosobowe gospodarstwa domowe. Może to prowadzić do osamotnienia oraz wykluczenia społecznego, zwłaszcza w przypadku ograniczonej samodzielności osoby starszej. Kolejną cechą charakterystyczną jest feminizacja starzenia się. Rosnący wraz z wiekiem udział kobiet w populacji jest konsekwencją nadumieralności mężczyzn i zróżnicowania parametrów trwania życia – kobiety osiągnące wiek 65 lat mają przed sobą o prawie 5 lat więcej dalszego trwania życia niż mężczyźni. Co więcej przewaga liczebna kobiet wzrasta wraz z przechodzeniem do kolejnych grup podeszłego wieku.

Zmiany struktury demograficznej powodują, iż przed samorządami stoi szereg wyzwań związanych z planowaniem i kształtowaniem polityki w obszarze aktywności społecznej osób starszych. Niniejsza Wołomińska Strategia Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 jest pierwszym tego typu dokumentem adresowanym do seniorów Gminy Wołomin. Zostały w niej przedstawione cele, założenia, priorytety oraz zarekomendowane kierunki interwencji dla poszczególnych obszarów polityki senioralnej. Polityka senioralna rozumiana jest jako ogół działań organów administracji publicznej wszystkich szczebli oraz innych organizacji i instytucji, prowadzących do zapewnienia warunków wydłużenia aktywności, zarówno zawodowej, jak i społecznej oraz samodzielnego, zdrowego, bezpiecznego i niezależnego życia osób starszych.

II Podstawa prawna

W Założeniach Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 polityka senioralna jest to ogół celowych działań organów administracji publicznej wszystkich szczebli oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się. Polityka senioralna musi być rozumiana szeroko, jako ogół

działań, w okresie całego życia człowieka, prowadzących do zapewnienia warunków wydłużenia aktywności, zarówno zawodowej, jak i społecznej, samodzielnego, zdrowego, bezpiecznego i niezależnego życia osób starszych. 24 grudnia 2013 r. rząd przyjął tzw. „pakiet senioralny”. W jego skład wchodzi trzy dokumenty strategiczne, w całości poświęcone polityce senioralnej:

1. Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020
2. Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020
3. Program Solidarność Pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+

Zapisy zawarte w Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 są zgodne z następującymi dokumentami:

- Ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2016 poz. 930 z późn. zm.);
- Ustawą z dnia 11 września 2015 r. o zdrowiu publicznym (Dz. U. 2015 poz. 1916 z późn. zm.);
- Ustawą z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. 2017 poz. 882 z późn. zm.);
- Ustawą z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. 2015 poz. 1705 z późn. zm.);
- Ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2016 poz. 1817 z późn. zm.);
- Strategią Polityki Społecznej Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020;
- Gminną Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2016–2025;
- Strategią Zrównoważonego Rozwoju Gminy Wołomin 2025;
- Krajowym Programem Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji;
- Narodowym Programem Zdrowia na lata 2016–2020;
- Założeniami Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020.

III. Proces wypracowania Strategii

Prace nad przygotowaniem Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 trwały od września 2016 do października 2017 r. Strategia została oparta na następujących procesach diagnostycznych:

1. Ankiety: przeprowadzono 3 ankiety, w których wypowiedzieli się seniorzy:

- w procesie opracowywania Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych zebrano 257 ankiet, z czego 74 od osób w wieku senioralnym,
 - podczas opracowania Gminnego Programu Rewitalizacji zebrano 135 ankiet,
 - na potrzeby opracowania Strategii Polityki Senioralnej zebrano 23 ankiety.
2. Wywiady pogłębione: przeprowadzono 2 wywiady pogłębione oraz cykl warsztatów z przedstawicielami seniorów (łącznie odbyły się 4 spotkania w 2016 roku: 29.IX, 4.X, 27.X, 25.XI).
 3. Analiza ekspercka firm oraz specjalistów wspierających proces powstawania dokumentów strategicznych Gminy.
 4. Analiza porównawcza z założeniami oraz wnioskami wypracowanymi na potrzeby innych dokumentów strategicznych Gminy, co zapewnia kompatybilność i wzajemne uzupełnianie się na poziomie planistycznym.

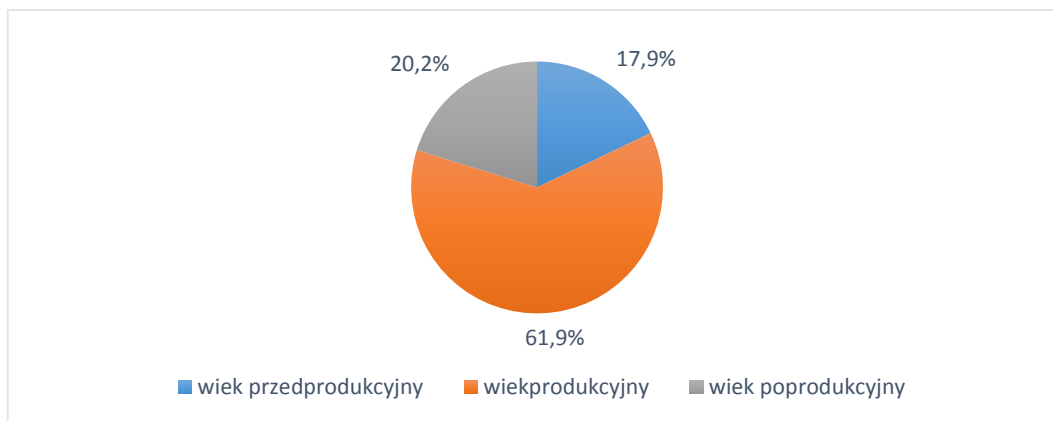
Zebrane dane były omawiane na spotkaniach Wołomińskiej Rady Seniorów. W trakcie badań opinii oraz potrzeb osób starszych wypracowano grupy zagadnień, które stanowią wyzwanie zarówno dla władz lokalnych, jak i innych podmiotów aktywnie uczestniczących w życiu samorządowym Gminy.

IV Diagnoza sytuacji osób starszych w Gminie Wołomin

4.1 Sytuacja demograficzna

Na koniec 2016 r. liczba ludności Polski wynosiła ok. 38 433 tys. osób, w tym ponad 9 055 tys., to osoby w wieku 60 lat i więcej, co stanowi 24% ogółu populacji. Dla porównania w 2006 r. było to 18%.

Wykres 1. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w Polsce w 2016 r. Źródło: GUS.

W roku 2013 mediana wieku w Polsce wynosiła 37,4 lat dla mężczyzn oraz 40,9 lat dla kobiet. Zgodnie z założeniami opracowanej przez Główny Urząd Statystyczny prognozy demograficznej na lata 2014–2050, przewiduje się, że w 2050 r. wiek środkowy wzrośnie do 50,1 lat dla mężczyzn i do 54,8 lat dla kobiet, co oznacza w skali kraju wzrost o odpowiednio 12,7 i 13,9 lat. Zmianie ulegną również relacje ilościowe między podstawowymi grupami wieku ludności. Nastąpi znaczne zmniejszenie liczby dzieci i osób w wieku 15–64 lat, zwiększy się natomiast liczba osób starszych. Do roku 2015 przewiduje się przyrost odsetka osób powyżej 65 lat o 19 p. proc. w miastach i nieco mniej na wsi o 16,8 p. proc. Tym samym udział osób starszych przekroczy 30% na obszarach wiejskich i zbliży się do 35% na terenach miejskich. W skali kraju liczebność tej zbiorowości zwiększy się o 5,4 mln. Zmiany odsetka osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem w kraju, województwie mazowieckim i powiecie wołomińskim zgodnie z prognozą GUS będą przebiegały następująco:

Tabela 1. Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem (w %) w latach 2013, 2020, 2035, 2050. Źródło: GUS

	Ogółem				Miasta				Wieś			
	2013	2020	2035	2050	2013	2020	2035	2050	2013	2020	2035	2050
Polska	14,7	18,9	24,5	32,7	15,7	20,8	26,3	34,7	13,3	16,1	22,0	30,2
województwo mazowieckie	15,4	19,0	23,1	31,3	16,3	20,4	23,8	32,1	13,9	16,4	21,9	29,7
powiat wołomiński	11,9	14,9	19,0	27,2	12,1	15,0	18,7	27,0	11,6	14,5	19,7	27,7

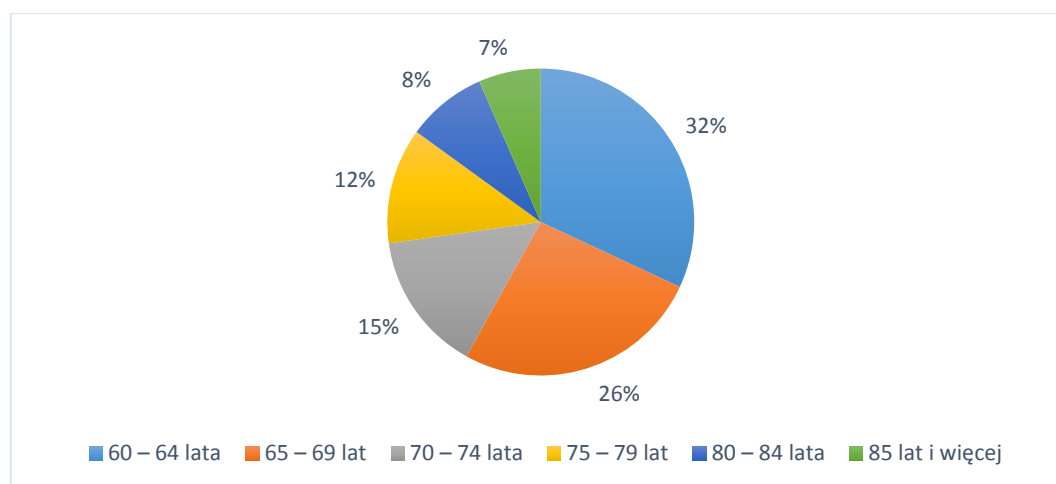
W roku 2016 w Gminie Wołomin zamieszkiwało 51 774 osób, w tym 11 752 osoby w wieku 60 lat i więcej, co stanowi 23% ogółu mieszkańców Gminy. W porównaniu do roku 2006 odnotowano 54% wzrost liczby osób starszych. Badania demograficzne jasno wskazują, że tendencja przyrostu osób starszych w Gminie Wołomin, podobnie jak w całym kraju, będzie systematycznie rosła.

Tabela 2. Ludność wg wieku w 2016 roku w Gminie Wołomin, w powiecie wołomińskim, województwie mazowieckim i kraju. Źródło: GUS.

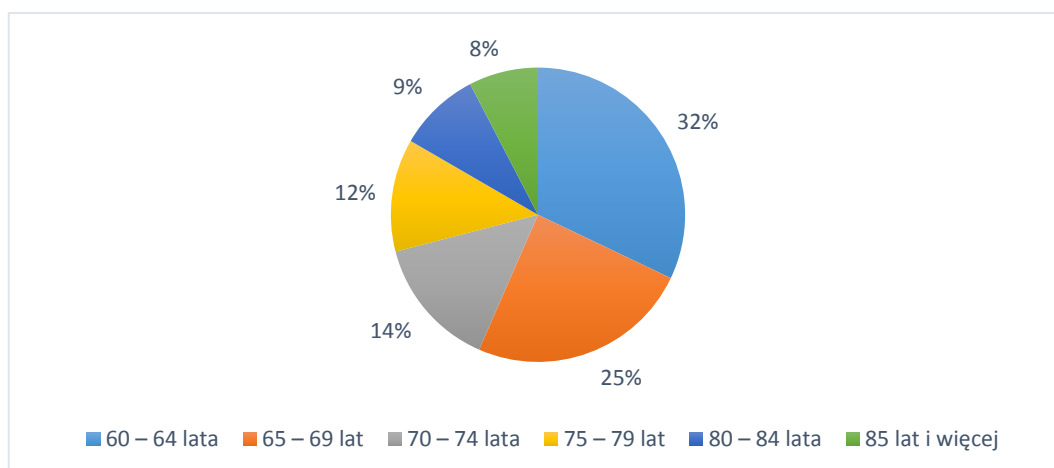
Wyszczególnienie	Gmina Wołomin		powiat wołomiński		województwo mazowieckie		Polska	
Ludność ogółem	51 774	100%	238 478	100%	5 365 898	100%	38 432 992	100%
w tym w wieku 60 lat i więcej – razem	11 752	23%	45 270	19%	1 277 384	24%	9 055 216	24%
z tego w wieku:								
60 – 64 lata	3 755	7%	14 524	6%	380 293	7%	2 751 811	7%
65 – 69 lat	3 066	6%	11 076	5%	306 334	6%	2 272 891	6%
70 – 74 lata	1 732	3%	6 527	3%	184 862	3%	1 299 760	3%
75 – 79 lat	1 435	3%	5 610	2%	156 878	3%	1 118 914	3%
80 – 84 lata	993	2%	4 085	2%	129 160	2%	869 321	2%
85 lat i więcej	771	1%	3 448	1%	119 857	2%	742 519	2%

W subpopulacji osób w starszym wieku najliczniejszą grupę – 32% stanowią osoby w wieku 60–64 lata, podobnie sytuacja kształtuje się w powiecie – 32%, województwie – 30% i kraju – 31%.

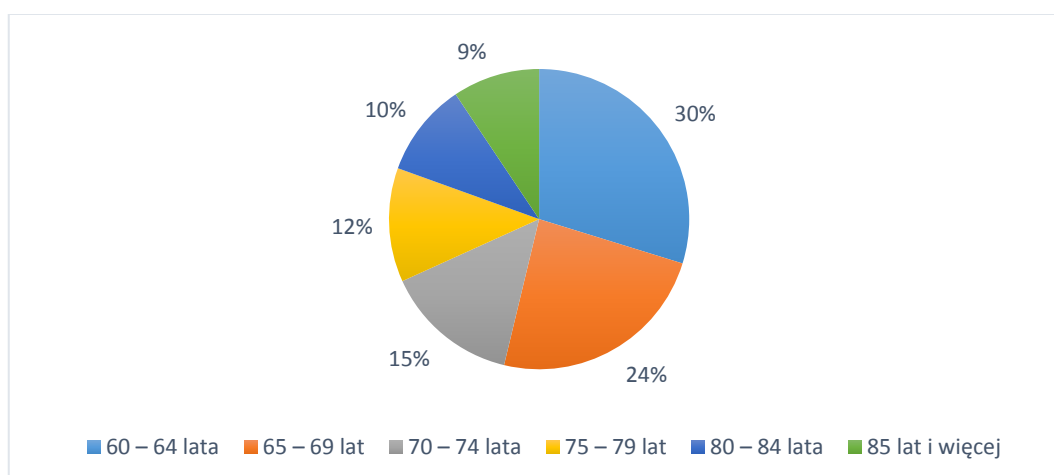
Wykres 2. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w Gminie Wołomin w 2016 roku. Źródło: GUS.

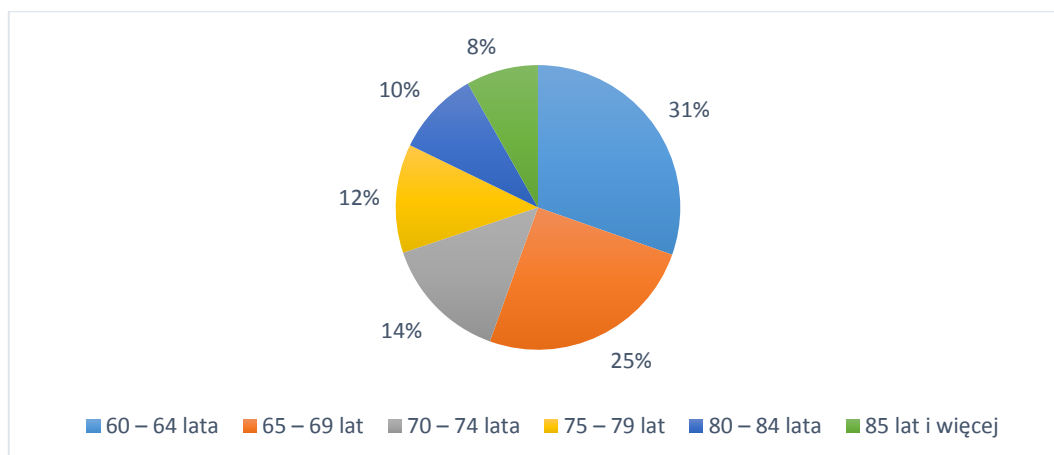
Wykres 3. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w powiecie wołomińskim w 2016 roku. Źródło: GUS.

Wykres 4. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w województwie mazowieckim w 2016 roku. Źródło: GUS.

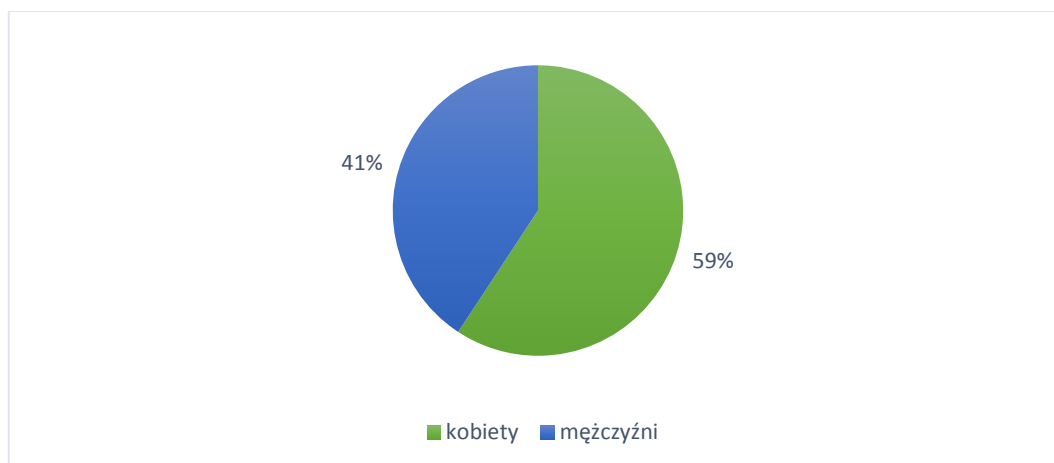

Wykres 5. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w kraju w 2016 roku. Źródło: GUS.

Wśród populacji osób w starszym wieku większość stanowią kobiety, analogiczna sytuacja ma miejsce w całym kraju, na 100 mężczyzn przypada 142 kobiety (dla całej ludności Polski wskaźnik feminizacji wynosi 107).

Wykres 6. Struktura ludności w wieku 60 lat i więcej ze względu na płeć. Źródło: GUS.

W 2016 roku w Gminie Wołomin wskaźniki obciążenia demograficznego kształtowały się następująco:

- ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym – 64,5
- ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym – 98,9
- ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosi 32,1

W kraju, województwie mazowieckim i powiecie wołomińskim wskaźniki obciążenia demograficznego przedstawiały się następująco:

Tabela 3. Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2016 r. Źródło: GUS.

	Polska	województwo mazowieckie	powiat wołomiński
- ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	61,7	64,7	61,6
- ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	112,7	109,8	73,6
- ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	32,7	33,8	26,1

Tabela 4. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2006 i 2016. Źródło: GUS.

Wyszczególnienie	2006				2016			
	Gmina Wołomin	Powiat.	Województwo	Polska	Gmina Wołomin	Powiat.	Województwo	Polska
w wieku przedprodukcyjnym	21,5	22,3	19,3	20,1	19,7	22,0	18,7	17,9
w wieku produkcyjnym	65,1	64,0	63,7	64,2	60,8	61,9	60,7	61,8
w wieku poprodukcyjnym	13,5	13,7	17,0	15,7	19,5	16,2	20,6	20,2

Na przestrzeni ostatnich 10 lat nastąpiły istotne zmiany w strukturze ludności w całym kraju, które nadal będą się pogłębiać. Jak wskazują dane zawarte w tabeli sytuacja w Gminie Wołomin przedstawia się najmniej korzystnie na tle powiatu, województwa i kraju. W ciągu ostatnich 10 lat liczba osób w wieku poprodukcyjnym w Gminie wzrosła aż o 6 punktów procentowych, podczas gdy w kraju o 4,5 pkt., w województwie mazowieckim o 3,6 pkt., a w powiecie wołomińskim o 2,5 pkt. Prognozuje się, iż w ciągu najbliższego dziesięciolecia będzie wzrastała liczba i udział w ogóle ludności osób w wieku 60–79 lat. Populację ludzi starszych będą zasilaly bardzo liczne roczniki wyżu urodzeń z lat 50-tych XX wieku. Przebieg zmian liczebności subpopulacji osób w wieku 65 lat i więcej pokrywa się z występowaniem wyżów i niżów urodzeń w II połowie ubiegłego stulecia. Po 2020 roku dynamika procesu ulegnie spowolnieniu do roku 2035, po czym do 2050 r. nastąpi ponowne zwiększenie liczebności osób starszych w populacji.

W 2015 roku samorzady w województwie mazowieckim przeznaczyły 487 milionów złotych na wydatki związane z seniorami, między innymi na domy pomocy społecznej, usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, zakłady opiekuńczo-lecznicze. Średnia kwota wydana na statystycznego seniora, to 561 złotych. W 2050 roku na Mazowszu będzie 92% więcej osób w wieku 65+ niż w 2015 roku, a prognozowane wzrosty wydatków samorządów zapewne będą oscylować na poziomie kilku procent. Prowadzenie aktywnej polityki senioralnej staje się więc koniecznością ekonomiczną, a opracowanie przemyślanej i długofalowej polityki senioralnej, związane będzie z racjonalizacją wydatków przy zachowaniu najwyższego standardu usług publicznych i wysokiego poziomu zadowolenia społecznego.

4.2 Instytucje i organizacje działające na rzecz seniorów

Gmina Wołomin może pochwalić się dużą liczbą aktywnych organizacji senioralnych, z których najważniejsze to m.in.:

- Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych,
- Związek Inwalidów Wojennych RP,
- Związek Sybiraków Koło Wołomin ,
- Klub Seniora „Słoneczna”,
- Osiedlowy Klub Seniora „TRAMP”,
- Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Koło nr 1,
- Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Koło nr 2,
- Liga Kobiet Wołomin,
- Związek Nauczycielstwa Polskiego - oddział Wołomin,
- Klub Seniora „Pogodna Jesień” w Majdanie,
- Wołomiński Uniwersytet III Wieku,
- Powiatowy Cech Rzemiosł i Przedsiębiorczości,
- Powiatowy Oddział Polskiego Stowarzyszenia Diabetyków,
- Powiatowy Uniwersytet Otwarty w Wołominie,
- Polski Związek Niewidomych – koło Wołomin,
- Związek ”Solidarność” Nauczycieli i Pracowników Oświaty.

Seniorzy zrzeszeni w ww. organizacjach organizują własne wydarzenia oraz inicjatywy, a także angażują się w działania na rzecz lokalnej społeczności.

W celu zapewnienia seniorom wpływu na lokalną politykę senioralną powołano uchwałą Nr XXXVIII-66/2014 Rady Miejskiej w Wołominie z dnia 29 maja 2014 roku Wołomińską Radę Seniorów. Głównym celem Wołomińskiej Rady Seniorów jest reprezentowanie interesów osób starszych przed władzami Gminy Wołomin. Rada jest organem opiniodawczym, doradczym i inicjatywnym dla władz Gminy Wołomin. Rada działa w następujących obszarach:

- 1) zapobieganie i przełamywanie marginalizacji seniorów,
- 2) wspieranie aktywności ludzi starszych,
- 3) profilaktyka i promocja zdrowia seniorów,
- 4) przełamywanie stereotypów na temat seniorów i starości oraz budowanie ich autorytetu,
- 5) rozwój form wypoczynku, dostęp do edukacji i kultury,
- 6) wspieranie i upowszechnianie różnorodnych form edukacji seniorów.

Do zadań Rady należy:

- 1) ścisła współpraca z władzami Gminy Wołomin przy rozstrzyganiu o istotnych oczekiwaniach i potrzebach ludzi starszych z terenu Gminy,
- 2) inicjowanie działań na rzecz seniorów oraz wytyczenie zakresu ustalenia priorytetowych zadań w perspektywie krótko i długookresowej,
- 3) bieżące monitorowanie i raportowanie Burmistrzowi Wołomina o potrzebach wołomińskich seniorów,
- 4) wydawanie opinii i formułowanie wniosków, służących rozwojowi działalności na rzecz seniorów,
- 5) informowanie społeczności gminy o szczególnych kierunkach działalności podejmowanych przez służby miejskie i partnerów pozarządowych na rzecz środowiska seniorów,
- 6) umacnianie międzypokoleniowych więzi społecznych, współpracy, dialogu i zrozumienia pomiędzy generacjami,
- 7) niwelowanie stereotypów związanych ze starością i starzeniem się oraz budowanie pozytywnego społecznego wizerunku osób starszych,
- 8) upowszechnianie wiedzy o możliwościach osób starszych, ich potencjale społecznym, ale także potrzebach i oczekiwaniach, a więc konieczności realnego wpływu na decyzje podejmowane przez władze lokalne, w tym w szczególności na jakość wszelkich usług, oferowanych z myślą o seniorach,
- 9) prowadzenie działań na rzecz upowszechnienia współpracy Gminy Wołomin ze środowiskiem seniorów,
- 10) zgłaszanie uwag do aktów prawa miejscowego przygotowywanych przez Burmistrza Wołomina i Radę Miejską w Wołominie, dotyczących w szczególności sytuacji seniorów.

Kolejnym ważnym realizatorem polityki senioralnej jest Urząd Miejski w Wołominie wraz z jednostkami organizacyjnymi, a w szczególności z:

- Ośrodkiem Pomocy Społecznej,
- Ośrodkiem Sportu i Rekreacji „Huragan”,
- Miejskim Domem Kultury,
- Szkołami i przedszkolami.

We wrześniu 2016 r. Burmistrz Wołomina powołał Pełnomocnika ds. Dostępności Cyfryzacji oraz Polityki Senioralnej, którego zadaniem jest m.in. koordynacja projektów senioralnych oraz prowadzenie dialogu z organizacjami i seniorami na terenie Gminy. Wprowadzenie ww. rozwiązań instytucjonalnych ułatwia bieżącą współpracę oraz wymianę informacji na linii

seniorzy – administracja publiczna – organizacje pozarządowe. W lutym 2017 r. zadania te zostały przejęte przez Wydział Planowania Rozwoju i Rewitalizacji.

4.3 Problemy i oczekiwania osób starszych na podstawie rozmów i ankiet

W trakcie rozmów z pracownikami instytucji odpowiedzialnymi za prowadzenie polityki społecznej zdiagnozowano następujące problemy, z którymi borykają się osoby starsze:

- problemy zdrowotne,
- problemy związane z brakiem aktywności zawodowej, emerytura,
- problem z dostosowaniem się do obecnych trendów społeczno-kulturowych,
- pogodzenie się ze starością i niepełnosprawnością,
- samotność i wykluczenie – smutne realia starości w mieście i na wsi,
- osłabienie więzi rodzinnych i wspólnotowych,
- poczucie niskiej wartości wobec otaczającego rozwoju technologicznego,
- brak poczucia sprawczości i wpływu na swoje życie
- konflikt pokoleń spowodowany brakiem akceptacji dla współczesnych młodzieżowych obyczajów i zachowań z perspektywy własnego doświadczenia oraz braku szacunku do osób starszych jaki demonstruje młodsze pokolenie
- bariery architektoniczne,
- brak dostępu do rehabilitacji,
- brak funduszy na wspieranie aktywizacyjne dla seniorów i osób niepełnosprawnych,
- złe warunki lokalowe klubów seniora.

Wyniki ankiety opracowanej i przeprowadzonej przez Radę Seniorów, a skierowanej do osób starszych zamieszkujących tereny wiejskie gminy Wołomin, jako główne problemy seniorów wskazały:

- zbyt małą częstotliwość kursowania komunikacji publicznej na terenach wiejskich, szczególnie uciążliwy jest brak bezpośredniego dojazdu autobusem lub busem do szpitala i do Warszawy,
- brak wodociągu i kanalizacji na wsi, gazyfikacji na wsi,
- brak chodników w części sołectw,
- brak pieniędzy i obawa wzrostu cen,
- w niektórych sołectwach brak miejsc spotkań dla seniorów,
- brak przychodni na terenach wiejskich,
- ścieżka rowerowa do Wołomina,

- trudna opieka nad osobami starszymi.

Zakres oczekiwanej pomocy:

- podwyższenie emerytur (drogie leki, opłaty, artykuły spożywcze),
- większe wsparcie władz Wołomina dla najbardziej niesamodzielnych seniorów,
- więcej przychodni lekarskich na rozległym terenie wiejskim Gminy Wołomin,
- poprawa transportu lokalnego i regionalnego,
- lepszy kontakt z dzielnicowym,
- zwiększenie dostępu do opieki lekarskiej, specjalistycznej i profilaktyki.

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone także wśród mieszkańców miasta. W przeprowadzonej ankiecie ponad połowa badanych seniorów (71%) zwróciła uwagę na 3 główne problemy:

- samotność,
- utrudniony dostęp do usług opiekuńczych,
- choroby (służba zdrowia).

Ponadto ważnym problemem dla ogółu badanych była kwestia barier architektonicznych. Na kolejnych miejscach uplasowały się: bezpieczeństwo oraz zbyt mała estetyka przestrzeni miejskiej oraz terenów zielonych.

Powyższe kwestie zostały potwierdzone w trakcie wywiadów indywidualnych z lokalnymi liderami (również wśród seniorów) oraz rozmowami z mieszkańcami miasta.

V Kluczowe obszary problemowe wynikające z diagnozy

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy wyodrębniono 7 obszarów problemowych, są to:

I. Brak poczucia bezpieczeństwa

- ograniczony kontakt z policją (anonimowość dzielnicowych),
- kradzieże i rozboje na ulicy,
- brak wykrywalności winnych przestępstw i wykroczeń,
- nagminne głośne i groźne zachowania na ulicy w godzinach nocnych,
- nieefektywny system poradnictwa prawnego i obywatelskiego w gminie,
- punkty na mapie gminy, które wymagają szczególnej uwagi:
 - a) Plac 3 Maja,
 - b) teren po markecie Globi przy ulicy Wileńskiej,
 - c) skwer przy stacji kolejowej Wołomin,

d) tereny w pobliżu sklepów alkoholowych, czynnych całą dobę.

II. Samotność i bezradność osób starszych

- brak kontaktów społecznych (szczególnie uciążliwy w święta, wakacje itp.),
- sytuacje kryzysowe bez szybkiego wsparcia (wyłudzenia i inne przestępstwa, kwestie zdrowia, finansowe, urzędowe),
- problemy dnia codziennego (zakupy, przygotowanie jedzenia, awarie w domu itp.),
- szeroko rozumiane zdrowie fizyczne i psychiczne.

III. Problemy zdrowotne seniorów

- brak działań profilaktyki i promocji zdrowia,
- niewystarczający dostęp do lekarzy specjalistów,
- trudny dostęp do przychodni,
- brak rehabilitacji,
- brak systemu informacji dotyczących przywilejów oraz możliwości korzystania z dodatkowych usług medycznych dla osób starszych.

IV. Małe wsparcie dla osób starszych przez instytucje i inne grupy wiekowe

- brak integracji międzypokoleniowej,
- niska kultura współżycia społecznego (brak szacunku dla starości),
- słabo rozwinięty wolontariat,
- zbyt mała liczba miejsc na spotkania dla osób starszych (szczególnie na wsi).

V. Transport publiczny nie przyjazny seniorom

- przystanki w złych lokalizacjach gminy,
- zbyt mała częstotliwość transportu publicznego,
- brak bezpośrednich połączeń z większymi miastami.

VI. Niedostosowana przestrzeń miejska do potrzeb osób starszych

- braki infrastruktury przyjaznej dla pieszych i rowerzystów,
- brak chodników,
- niedostateczne oświetlenie,
- potrzeba więcej przejść dla pieszych, znaków drogowych, sygnalizacji i przystanków,
- więcej przestrzeni komunikacyjnej dla rowerzystów (za dużo samochodów na chodnikach w centrum Wołomina),
- czystość i estetyka przestrzeni miejskiej, w tym terenów zielonych.

VII. Brak odpowiedniej uwagi na ważne i aktualne sprawy seniorów w debacie o planach gminnych

- brak trwałych procedur konsultacji ważnych decyzji i planów z przedstawicielami seniorów,
- niewystarczające narzędzia monitorowania skutków polityki lokalnej i decyzji władz miejskich na sytuację seniorów w gminie,
- słaby dostęp osób starszych do aktualnych informacji na temat spraw gminnych,
- wąski zasięg informacyjny komunikatów dla starszych mieszkańców o ważnych dla nich sprawach,
- nieodpowiednie media i kanały przekazu informacji do seniorów.

VI Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - wykwalifikowana kadra służb pomocy społecznej otwarta na zmiany - działająca Wołomińska Rada Seniorów - sieć organizacji pozarządowych i ich liderów współpracujących z samorządem w tworzeniu i realizacji usług dla seniorów - dialog z seniorami przy tworzeniu oferty aktywizacyjnej miasta - rozbudowa infrastruktury przyjaznej seniorom - rozwój idei miejsc i usług przyjaznych seniorom w przestrzeni publicznej - Wołomińska Karta Seniora - dzienny dom pobytu Senior Wigor 	<ul style="list-style-type: none"> - niewystarczający dostęp do lekarzy specjalistów, w szczególności do geriatrów - długie oczekiwanie i niedostateczna liczba miejsc rehabilitacji - system komunikacji miejskiej niedostosowany do potrzeb osób starszych - niedopracowany system przepływu informacji pomiędzy realizatorami i odbiorcami usług, pomiędzy samorządem i seniorami - nieodpowiednie media i kanały przekazu informacji do seniorów, niedostosowanie informacji do seniorów - przestrzeń publiczna nie dostosowana do potrzeb seniorów - zbyt mała liczba miejsc na spotkania dla osób starszych (szczególnie na wsi) - brak trwałych procedur konsultacji ważnych decyzji i planów z przedstawicielami seniorów - słabo rozwinięty wolontariat - nieefektywny system poradnictwa prawnego i obywatelskiego w gminie
Szanse	Zagrożenia

<ul style="list-style-type: none"> - włączanie kolejnych grup (pokoleń) seniorów w działania na rzecz społeczności lokalnej - poprawa sytuacji zdrowotnej seniorów wynikająca z większej świadomości, dostępności do profilaktyki oraz postępu medycyny - zwiększający się poziom świadomości społecznej na temat starzenia się i zdrowego trybu życia - promocja srebrnej gospodarki - wykorzystanie możliwości finansowania zewnętrznego w polityce senioralnej - zaangażowanie mediów w problematykę senioralną - tworzenie pozytywnego wizerunku seniora - tworzenie miejsc pracy przyjaznych dla seniorów 	<ul style="list-style-type: none"> - gwałtowny przyrost osób 60+ wymagających wsparcia - zmieniający się model rodziny – osłabianie więzi międzypokoleniowych - niska świadomość społeczna dotycząca starości, stereotypy dotyczące osób w podeszłym wieku - rynkowa przewaga oferty konsumpcyjnej nad partycypacyjną, budowanie oferty na deficytach seniorów, bez uwzględnienia potencjału seniora i jego otoczenia
--	---

VII Cele, kierunki działania i wskaźniki realizacji strategii

7.1 Adresaci strategii

Adresatami Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 są:

- seniorzy zamieszkujący Gminę Wołomin,
- rodziny seniorów,
- organizacje skupiające seniorów,
- osoby, instytucje, podmioty zajmujące się profesjonalnie udzielaniem wsparcia społecznego.

7.2 Prognoza zmian w zakresie objętym strategią

Analiza szerokiego spektrum programów rozwoju, których wdrażanie będzie w perspektywie co najmniej najbliższych 10 lat oddziaływać na sytuację w Gminie Wołomin, pozwala prognozować, że w tym okresie, polityka senioralna stanowić będzie fundamentalny element w polityce zarówno państwa polskiego, jak i samorządu lokalnego. Gmina Wołomin, podobnie jak inne samorządy w Polsce, stanie wkrótce przed koniecznością zmierzenia się z

rosnącym udziałem osób w wieku senioralnym w społeczności lokalnej, a co za tym idzie z problemami wynikającymi z procesu starzenia się.

Wśród czynników zewnętrznych mających istotny wpływ na sytuację społeczną w Gminie warto wymienić oprócz tych, które wynikają z niekorzystnych perspektyw demograficznych – starzenia się społeczeństwa – migracje, zwłaszcza ludzi młodych, niekorzystne zmiany w obszarze podstawowych wartości rodzinnych skutkujące rozpadem rodzin, w tym rodzin wielopokoleniowych. Mając na względzie oddziaływania i problemy globalne, lokalna polityka społeczna w Gminie Wołomin musi uwzględniać narastający problem starzenia się społeczeństwa, zmiany systemu wartości, zmiany w strukturze rodziny. Można więc przyjąć, że lokalna polityka społeczna będzie podlegać dużym przemianom zarówno w układzie instytucjonalnym, jak i zadaniowym.

Wdrożenie Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 powinno przynieść 3 główne rezultaty:

- 1) poprawę jakości życia wołomińskich seniorów,
- 2) poprawę jakości przestrzeni publicznej,
- 3) zwiększenie współpracy/udziału seniorów w życiu lokalnym, jako jednej z kluczowych grup społecznych w Gminie Wołomin.

Gmina Wołomin jako miejsce przyjazne seniorom, to przede wszystkim miejsce o zrównoważonej polityce społecznej, gospodarczej, zdrowotnej i urbanistycznej. Seniorem prędzej czy później stanie się każdy mieszkaniec miasta, a więc praca na rzecz najstarszej grupy społecznej oznacza skorelowane działania na rzecz wszystkich mieszkańców Gminy. Wiele problemów obecnie rozwiązanych strategicznie będzie w przyszłości znacznym obciążeniem kosztów obsługi mieszkańców w wieku dojrzałym lub podeszłym. Dotyczy to zarówno spraw związanych z ochroną zdrowia, ale również z jakością środowiska miejskiego (patrz: emisje spalin), bezpieczeństwa, a także z kształtowaniem wizerunku miasta.

7.3 Cel główny strategii

Celem głównym strategii jest:

*POLITYKA LOKALNA SŁUŻĄCA ZASPOKOJENIU POTRZEB STARSZYCH MIESZKAŃCÓW
GMINY WOŁOMIN*

Kluczowym zadaniem władz Gminy Wołomin jest zapewnienie wysokiego poziomu życia swoim mieszkańcom, a więc stworzenie możliwości i warunków do rozwoju we wszystkich

dziedzinach życia. Na szczególną uwagę w kształtowaniu skutecznej polityki lokalnej zasługują seniorzy. Specjalistyczne i wieloaspektowe wsparcie tych osób stworzy im szansę do godnego życia.

7.4 Cele operacyjne i wskaźniki realizacji strategii

W strategii wyszczególniono następujące cele operacyjne:

1. Zapewnienie bezpieczeństwa osobom starszym.
2. Zapewnienie seniorom wsparcia w życiu codziennym oraz w sytuacjach kryzysowych.
3. Zabezpieczenie osobom starszym odpowiedniego dostępu do służby zdrowia i profilaktyki zdrowotnej.
4. Włączenie potencjału osób starszych w obszar aktywności społecznej i obywatelskiej.
5. Wydłużenie okresu aktywności zawodowej osób starszych.
6. Wzmocnienie systemu pomocy instytucjonalnej i społecznej skierowanej do osób starszych.

Cele operacyjne	Kierunki działań	Wskaźniki realizacji	Wykonawcy	Budżet	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	
Zapewnienie bezpieczeństwa osobom starszym.	zwiększenie świadomości osób starszych na temat przemocy i instytucji, do których można zwrócić się w sytuacji jej doświadczania	- zorganizowanie 4 spotkań/ szkoleń rocznie	NGO Kluby seniora UG Rada Seniorów Policja OPS	Środki własne i zewnętrzne										
	zwiększenie świadomości przemocy wśród osób z najbliższego otoczenia, aby na zasadzie poufności reagowały na niepokojące sygnały świadczące o stosowaniu przemocy		NGO Kluby seniora UG Rada Seniorów Policja OPS	Środki własne i zewnętrzne										
	organizacja spotkań z dzielnicowymi na temat zagrożeń oraz sposobów przeciwdziałania im		Policja NGO	Środki własne i zewnętrzne										
	stałe miejsce Rady Seniorów w procesie konsultacji zmian w przestrzeni miejskiej		stały udział przedstawicieli RS w procesach konsultacyjnych	UG Rada Seniorów	Środki własne i zewnętrzne									

	oraz rozwiązań służących bezpieczeństwu publicznemu	Gminy dot. planowania oraz rewitalizacji													
Zapewnienie seniorom wsparcia w życiu codziennym oraz w sytuacjach kryzysowych.	wprowadzenie standardów WHO "Miasto przyjazne seniorom" do priorytetów polityki lokalnej	- zapisy w dokumentach strategicznych	UG	Środki własne i zewnętrzne											
	planowanie transportu komunikacji miejskiej z uwzględnieniem potrzeb osób starszych (częstotliwość, lokalizacja przystanków godziny kursowania)	zagwarantowanie stałego miejsca przedstawicielom seniorów w spotkaniach konsultacyjnych dot. komunikacji miejskiej	UG	Środki własne i zewnętrzne											
	opracowanie i wdrożenie systemu teleopieki oraz wykorzystanie innowacyjnych technologii ułatwiających organizację opieki dla osób starszych	- wdrożony system teleopieki do roku 2025	UG, NGO, OPS	Środki własne i zewnętrzne											
	tworzenie oferty zagospodarowania czasu wolnego osób starszych	- 3 podjęte inicjatyw rocznie	UG, NGO, JST	Środki własne i zewnętrzne											

	współpraca z organizacjami zrzeszającymi seniorów w sprawie oceny miejsc i budynków użyteczności publicznej pod względem dostępności dla osób starszych	zagwarantowanie stałego miejsca przedstawicielom seniorów w spotkaniach konsultacyjnych	UG,	Środki własne i zewnętrzne															
	dostosowanie form przekazu informacji do potrzeb i możliwości osób starszych	- wdrożenie dostosowanych do osób starszych kanałów przekazywania informacji	UG, NGO, JST	Środki własne i zewnętrzne															
Zabezpieczenie osobom starszym odpowiedniego dostępu do służby zdrowia i profilaktyki zdrowotnej.	wspieranie rozwiązań zwiększających motywację seniorów do aktywności fizycznej i wyboru zachowań prozdrowotnych	- wsparcie 3 zaproponowanych rozwiązań	Placówki opieki zdrowotnej, NGO, UG, JST	Środki własne i zewnętrzne															
	rozwijanie i wspieranie systemu zorganizowanych zajęć aktywności fizycznej dla osób dorosłych i starszych	- minimum 3 zorganizowane zajęcia miesięcznie	Placówki opieki zdrowotnej, NGO, UG, JST	Środki własne i zewnętrzne															
	organizowanie otwartych wykładów	- minimum 2 wykłady rocznie	Placówki opieki	Środki własne i															

	z zakresu profilaktyki zdrowotnej		zdrowotnej, NGO, UG, JST	zewnętrzne												
	organizacja w gminie systemu informacji dotyczących przywilejów oraz możliwości korzystania z dodatkowych usług medycznych dla osób starszych	- przygotowanie i wdrożenie systemu obiegu informacji	UG, NGO	Środki własne i zewnętrzne												
Włączenie potencjału osób starszych w obszar aktywności społecznej i obywatelskiej.	podejmowanie działań zmierzających do integracji wewnątrz i międzypokoleniowej	- minimum 5 zorganizowanych spotkań rocznie	UG, NGO, JST	Środki własne i zewnętrzne												
	wspieranie nieformalnej edukacji artystycznej, służącej rozwijaniu talentów osób starszych oraz upowszechnianie ich twórczości	- zorganizowanie minimum 2 spotkań/wystaw/warsztatów rocznie	UG, JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne												
	pomoc w tworzeniu organizacji i grup nieformalnych skupiających seniorów	- wyznaczenie pracownika UG odpowiedzialnego za udzielenie pomocy/doradztwa	UG, JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne												
	udostępnianie zasobów materialnych Gminy, w tym pomieszczeń, dla	- opracowanie programu wsparcia NGO i grup obywatelskich	UG	Środki własne i zewnętrzne												

	organizacji senioralnych	- sporządzenie regulaminu użyczenia organizacjom pozarządowym pomieszczeń/ lokali/ obiektów/ nieruchomości gruntowych												
	wypracowanie trwałych procedur konsultacji ważnych decyzji i planów z przedstawicielami seniorów, w tym zapewnienie stałego miejsca seniorów w ramach procesów konsultacyjnych strategicznych dokumentów oraz części inwestycji o kluczowym znaczeniu dla tej grupy społecznej	- stworzenie procedur konsultacji społecznych	UG	Środki własne i zewnętrzne										
	uruchomienie skutecznych kanałów komunikacji UG – środowisko Seniorów – Wołomińska Rada Seniorów	- opracowanie procedury komunikacji	UG, Rada Seniorów	Środki własne i zewnętrzne										
	tworzenie warunków do rozwoju	- do 2025 roku powołanie	UG, NGO, JST	Środki własne i										

	wolontariatu osób starszych oraz budowanie zaufania do starszych wolontariuszy	minimum 2 grup seniorów-wolontariuszy		zewnętrzne										
Wydluzenie okresu aktywności zawodowej osób starszych.	motywowanie seniorów do korzystania z nowych technologii (m.in. Internetu)	- przeprowadzenie minimum 2 szkoleń rocznie	UG, JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne										
	prowadzenie akcji informacyjnej wśród pracodawców nt. tworzenia warunków pracy przyjaznych pracownikom i stosowanie rozwiązań z zakresu zarządzania wiekiem	- zorganizowanie minimum 1 akcji/kampanii/spotkania rocznie	PUP, NGO, JST	Środki własne i zewnętrzne										
Wzmocnienie systemu pomocy instytucjonalnej i społecznej skierowanej do osób starszych.	wspieranie różnych podmiotów w zatrudnieniu animatorów osób starszych, asystentów osób starszych, opiekunów osób starszych	- do 2025 roku zatrudnienie minimum 2 opiekunów m.in. w ramach Domu Senior Wigor	JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne										
	tworzenie wolontariatu działającego na rzecz osób starszych	- do 2025 r. powołanie 2 grup wolontariatu	JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne										
	wspieranie działalności	- ogłoszenie minimum 1	JST, UG, NGO	Środki własne i										

	organizacji senioralnych, w tym Uniwersytetów Trzeciego Wieku, klubów seniora	konkursu dotacyjnego rocznie		zewnętrzne												
	organizowanie konkursów dotacyjnych dla lokalnych organizacji pozarządowych z uwzględnieniem grup senioralnych		JST, UG, NGO		Środki własne i zewnętrzne											
	tworzenie miejsc spotkań dla seniorów	- utworzenie 3 miejsc spotkań dla seniorów do 2025 roku	JST, UG	Środki własne i zewnętrzne												
	przygotowanie narzędzi monitorowania skutków polityki lokalnej i decyzji władz miejskich na sytuację seniorów w Gminie	- opracowanie procedury monitorowania	UG, JST, NGO	Środki własne i zewnętrzne												

VIII Źródła finansowania strategii

Każdy podmiot będący realizatorem zadań w ramach Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017-2025 planuje środki finansowe niezbędne do ich prawidłowej realizacji. Nie stanowią one jedynie części składowej budżetu Gminy Wołomin, ale także dotacje ze źródeł zewnętrznych, pozyskiwanych samodzielnie przez realizatorów.

Źródłami finansowania realizacji Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 będą w szczególności środki, pochodzące z:

- budżetu Gminy Wołomin,
- budżetu powiatu wołomińskiego,
- budżetu województwa mazowieckiego,
- funduszy EFS na lata 2014–2020,
- funduszy norweskich i funduszy EOG,
- Szwajcarsko-Polskiego programu współpracy,
- Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020,
- funduszy firm i fundacji dotujących działania na rzecz osób starszych,
- współpracy z organizacjami pozarządowymi, działającymi na rzecz osób starszych,
- środków pozyskanych na działania związane z realizacją strategii od sponsorów lokalnych.

W ramach realizacji projektów współfinansowanych rekomenduje się współpracę z Urzędem Miejskim w Wołominie, jego podległymi jednostkami oraz lokalnymi organizacjami pozarządowymi.

IX Monitoring i ewaluacja strategii

Monitoring i ewaluacja programów strategicznych polegają na systematycznej ocenie realizowanych zadań oraz modyfikacji kierunków działania w przypadku istotnych zmian społecznych, które mogą pojawić się poprzez, np. zmianę regulacji prawnych, powstanie nowych problemów społecznych.

Zarządzanie realizacją Wołomińskiej Strategii Polityki Senioralnej na lata 2017–2025 powierza się Urzędowi Miejskiemu w Wołominie przy aktywnym udziale i współpracy Wołomińskiej Rady Seniorów. Zostanie powołany Zespół Monitorujący, złożony z przedstawicieli Rady Seniorów oraz wybranych urzędników.

Zespół będzie spotykał się minimum raz w roku, by ocenić poziom wdrażania poszczególnych celów i kierunków działań. Zespół swoją ocenę przedstawi burmistrzowi, sugerując przyjęcie proponowanych rozwiązań. Zespół również będzie wnioskował o aktualizacje Strategii i/lub przyjęcie nowych celów strategicznych, operacyjnych czy zadań. Wskaźniki realizacji poszczególnych zadań zostały wskazane przy opisie zadań. Strategia będzie podlegała ewaluacji na przestrzeni kolejnych 8 lat. Ewaluacja powinna przyczynić się do wzrostu skuteczności działań i odpowiedzialności osób, które te działania realizują, a także pomóc odpowiedzieć na pytanie: czy kierunek działań Strategii jest właściwy.

Monitoring prowadzony będzie przez Zespół Monitorujący w oparciu o:

- monitoring wskaźnikowy – w oparciu o oczekiwane wskaźniki osiągnięć (liczba zrealizowanych działań w ramach danego celu polityki senioralnej),
- monitoring społeczny – na podstawie wyników badania opinii, w szczególności poprzez konsultacje społeczne.

Poziom osiągnięcia każdego celu operacyjnego, poszczególnych zadań i projektów będzie mierzony raz na trzy lata poczynając od 2019 roku. Ewaluacja odbywać się będzie co trzy lata. Wyniki analizy poziomu wdrażania Strategii powinny być opracowane w postaci pisemnego raportu i przekazane do wiadomości Wołomińskiej Radzie Seniorów. Na podstawie raportu Wołomińska Rada Seniorów przy współpracy z Urzędem Miejskim w Wołominie dokona ewentualnych aktualizacji zapisów Strategii w terminie nie przekraczającym 9 miesięcy od dnia otrzymania raportu.

Spis tabel i wykresów

<i>Tabela 1. Udział ludności w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem (w %) w latach 2013, 2020, 2035, 2050. Źródło: GUS</i>	6
<i>Tabela 2. Ludność wg wieku w 2016 roku w Gminie Wołomin, w powiecie wołomińskim, województwie mazowieckim i kraju. Źródło: GUS</i>	7
<i>Tabela 3. Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2016 r. Źródło: GUS</i>	9
<i>Tabela 4. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2006 i 2016. Źródło: GUS</i>	10
<i>Wykres 1. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w Polsce w 2016 r. Źródło: GUS</i>	5
<i>Wykres 2. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w Gminie Wołomin w 2016 roku. Źródło: GUS</i>	7
<i>Wykres 3. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w powiecie wołomińskim w 2016 roku. Źródło: GUS</i>	8
<i>Wykres 4. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w województwie mazowieckim w 2016 roku. Źródło: GUS</i>	8
<i>Wykres 5. Udział poszczególnych grup wieku w populacji osób starszych w kraju w 2016 roku. Źródło: GUS</i>	8
<i>Wykres 6. Struktura ludności w wieku 60 lat i więcej ze względu na płeć. Źródło: GUS</i>	9